

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

LIBRA

ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЦЕНТРУ АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДИЄВІСТИКИ

Випуск VI

до 40-річчя науково-педагогічної діяльності

І. В. Немченко

Одеса
ОНУ
2022

УДК 94(100)“-04/17”(08)
L53

Рецензенти:

С. Б. Сорочан – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

В. М. Хмарський – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Наукові редактори **О. М. Луговий та В. В. Чепіженко**

Рекомендовано до друку Вченою радою
факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол №1 від 9.09.2022

L53 **Libra**: збірка наукових праць Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова / під ред. О. М. Лугового та В. В. Чепіженка. Вип. VI. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. 2022. – 172 с.
ISBN 978-617-689-545-9

У шостому випуску збірки «Libra» представлено результати наукових досліджень співробітників та друзів Центру антикознавства та медієвістики, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, присвячені різним аспектам історії Європи від античності до раннього модерного часу.

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-545-9

© Центр антикознавства та
медієвістики ОНУ імені І.І. Мечникова

ЯЗИЧНИЦЬКІ БОГИ В «КНИЗІ АНГЕЛА РАЗІЕЛЯ»

«Книга ангела Разієля» - добре відома і слабо досліджена магічна антологія на івриті з арамейськими вставками. Перше видання з'явилося в Амстердамі в 1701 році. Однак йому передувала довга традиція манускриптів, що починається десь до кінця XIV століття. Тексти в складі антології є різноманітними за мовою і змістом, а їх датування демонструє певні складнощі. І хоча суперечка щодо її складу ведеться давно, як мінімум з засновника єврейської бібліографії Моріца Штейншнейдера (1816-1907)¹, очевидно є незмінність і поверховість класифікацій². Це не дивно, так як до теперішнього часу немає ані наукового видання всієї антології, ані перекладів її на європейські мови³. Але ми не маємо наміру заглиблюватися в цю проблему в короткій замітці⁴. Треба підкреслити: той факт, що мова йде про антологію, знижував цінність книги в очах наукової спільноти, адже значення фрагментів часто здається нижчим, ніж реставровані, але гіпотетичні цільні твори. І дійсно, «Книга Ангела Разієля» - важливе джерело відновлених книг, за

---

¹ Moritz Steinschneider, *Catalogus librorum hebraeorum in Bibliotheca Bodleiana* (Berlin: Fiedlaender, 1852-1860), 639-641 (4042). Репринт: Hildesheim: Georg Olm, 1964.

² Ми не будьмо тут відтворювати історію питання. Вона докладно викладена в нашій книзі, яка зараз готується до видання. Коротко і найбільш докладно склад «Книги Разієля» спеціально розбирається в статті: Bill Rebigier, "Zur Redaktionsgeschichte des *Sefer Razi'el ha-Mal'akh*," *Frankfurter Judaistische Beiträge* 32 (2005): 1-22.

³ Справедливості заради, була вкрай невдала спроба перекладу на англійську мову – Steve Savedow, tr. *The Book of the Angel Raziel* (York Beach, Maine: Samuel Weiser, 2000). Звичайно, книга складна і можливі різні тлумачення тих чи інших фраз. Однак, існуючий англійський «переклад» настільки далекий від сенсу оригіналу, що на нього неможливо спиратися навіть в мінімальному обсязі. Автор даної статті зараз працює над перекладом антології російською мовою.

⁴ Ця проблема розбирається в написаній нами книзі, яка зараз готується до видання.

всій їх умовності. Таким є, наприклад, відомий текст «Шіур Кома» («Вимірювання тіла»)⁵. Інший приклад - «Книга таємниць» («Сефер ха-Разім»)⁶. Мордехай Маргаліот запропонував свою версію тексту. Є альтернативна версія, яка ґрунтується на теорії Пітера Шефера, який припустив, що пошуки однієї початкової версії не мають сенсу, так як стародавні тексти часто є різними комбінаціями, зібранням значного числа дуже коротких творів⁷. Звісно ж, що і в подальшому використанні «Книги ангела Разіеля» при публікації різних творів може виявитися перспективним.

Яким же є статус книги в іудейській традиції? Зрозуміло, що її положення є досить маргінальним і... важливим. Книга не дає відповідей на стандартні запитання, які ставить перед віруючим приналежність до релігійної традиції. В іудаїзмі це, в

---

⁵ Дивись: Martin Samuel Cohen, *The Shi'ur Qomah: Texts and Recensions* (Tübingen, 1985).

⁶ Mordecai Margalioth, *Sefer ha-Razim: Hu sefer kishufim me-tkufat ha-Talmud* (Jerusalem: Yediot Akhronot, 1966) (Hebrew).

⁷ Теорія спеціально викладена в: Peter Schäfer, „Research into Rabbinic Literature: An Attempt to Define the Status Quaestionis,” *Journal of Jewish Studies* 37:2 (1986):139-152. продовжив роз'яснення як відповідь на критику Хаїма Міліковського: Peter Schäfer, „Once again the Status Questionis of Research in Rabbinic Literature: An Answer to Chaim Milikowsky,” *Journal of Jewish Studies* 40:1 (1989): 89-94. Хоча основні ідеї цієї концепції висловлював і раніше: his, “Tradition and Redaction in Hekhalot Literature,” *The Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic and Roman Period* 14:2 (1983): 172-181. Репринт в: *Hekhalot-Studien* (Tübingen: J.C.V.Mohr, 1988), 8-16. Пітер Шефер також спеціально розглядає в контексті традиції «Меркава»: його, “Review: Merkavah Mysticism and Rabbinic Judaism,” *Journal of the American Oriental Society* 104:3 (1984): 537-541. Шефер бачив свого попередника в Давіде Гальперіне, дивись: його, „Handschriften zur Hekhalot-Literatur,” *Frankfurter Judaistische Beiträge* 11 (1983): 113-193 (Репринт: *Hekhalot-Studien* (Tübingen: J.C.V.Mohr, 1988), 154-233 (see pp. 200-201)). Власне, підхід Шефера виявився продуктивним для вивчення середньовічних текстів. Див: Bernard Cerquiglini, *In Praise of the Variant: A Critical History of Philology* (Baltimore: JHU Press, 1999). Спочатку по-французьки: *Eloge de la variante: Histoire critique de la philology* (Paris: H. Champion, 1989).

першу чергу, релігійне законодавство. Книга не важлива як біблійний коментар чи виклад основ віровчення. «Сефер Разіель» - досить сумбурна антологія, добірка різноманітних фрагментів різного змісту. Тут уривки коментарів перемежуються з «науковими текстами», які сьогодні виглядають досить безпорадними, і з магічними формулами. З іншого боку, авторитет цієї книги в середовищі релігійних людей досить великий. Її багато хто знає і ставлення до неї дуже шанобливе.

Книгу часто використовували і використовують як «сгулу», тобто предмет, на зразок талісмана, що володіє певними властивостями, що притягує до себе певний магічний вплив, зазвичай, але не завжди, вплив планет. Є вірування, що антологія, якщо зберігається вдома, робить дітей розумними і оберігає будинок від пожеж. З цієї причини її часто перевидають, в тому числі у вигляді мініатюрних книжок, не призначених для читання. Передбачається, що їх власники будуть зберігати їх вдома через їх «магічні властивості».

Філіп Александер опублікував статтю⁸, в якій реагує не на всю антологію, але на зібрану Мордехаєм Маргаліотом «Книгу таємниць», в тому числі і з використанням «Книги Разіеля». Стаття в значній мірі ознайомча, в ній особливо підкреслюється факт наявності в іудейській традиції, - хоча саме визначення цієї традиції не є простим завданням, - магії, умовно язичницької за походженням. Власне, насправді, у всьому цьому немає нічого екстраординарного, магія існувала і існує в різних культурах, її практикують люди, які формально належать до різних церков і конфесій.

Іноді за гучними словами ховається досить проста реальність. Типовий приклад може допомогти зрозуміти, як це працює.

Як приклад ми обрали невеликий фрагмент, де згадуються грецькі язичницькі боги, щоб показати їх роль в

---

⁸ Philip S. Alexander, "Sefer ha-Razim and the Problem of Black Magic in Early Judaism." In *Magic in the Biblical World. From the Rod of Aaron to the Ring of Solomon*, edited by Klutz, Todd E. (London-New York: T&T Clark International A Continuum Imprint, 2003), pp. 171-190.

книзі, контекст. Ми, навмисне, не розбираємо весь текст антології. Це занадто складне завдання і воно не підходить для статті. Книга містить дуже різноманітні фрагменти. Для статті ми обрали уривок із загальновідомими грецькими богами. Це дозволяє не заглиблюватися в дуже складні і неоднозначні конструкції. Потрібно відзначити, що у нас є стаття про один обряд з «Книги ангела Разіеля», що має паралелі в язичницькій і християнській літературі⁹.

Обраний нами фрагмент надрукований на обох сторонах п'ятого аркушу амстердамського видання 1701 року. Потрібний фрагмент - цілком з нашого нещодавно опублікованого перекладу, але без непотрібних в даній статті приміток:

У шостому будинку служить Сатурн і ангел його - Міхаель.

У перший астрологічний період, Сатурн зветься Кортус <קורטוס>, у другий - Псітос, в третій - Кармелус <קרמלוס>, в четвертий - Панпофос <פנפופוס>.

У шостому будинку служить Юпітер, а його ангел - Баракиель <ברקיאל>, а в четвертий астрологічний період зветься Ейн Ор <עין אור>, у другий - Панівор <פניבור>, в третій - Зевс <זאוס>, Кнініель <קניניאל>.

У п'ятому будинку служить Марс, а його ангел - Габріель. У перший період зветься Адом <אדום>, у другий - Даром <דרום>, в третій - Барон <ברון>, Пазтум <פזטום>.

У четвертому будинку служить Сонце, а його ангел - Додніель <דודניאל>, в перший період зветься Хама Кізлос <חמה קיזלוס>, у другий - Харотас <הרוטס>, в третій - Тадфорім <תדפורים>, в четвертий - Танпаель <טנפאל> Пнійос <פניוס>.

У третьому будинку служать Меркурій, Венера, а його (ix?) ангел - Хасдіель <חסדיאל>. У перший астрологічний період зветься Кохав <כוכב> і Нога <נוגה>, у другий - Афродіті <אפרודיטי>, в третій - кліп

⁹ Eugene Kuzmin, "Dreaming with Doves: Between Venus and Angels of God." *Judaica Petropolitana* 10 (2018): 5-45.

Вімпес <קליפו וימפס>, в четвертий - Пазтор <פזטור>.

У другому будинку служать Меркурій, Сонце. А їх ангел - Цадкіель <צדקיאל>. У перший астрологічний період зуться Кохав <כוכב>, Хама <חמה>, Гермім <הרמים>. У другій - Хітуфіель <היטופיאל>. У третій - Телімени <טלים>. У четвертий - Антолім <אנטולים>.

У першому будинку служить Місяць, а його ангел - Аніель <עניאל>. У перший астрологічний період зеться Левана <לבנה> Плон <פלוגית>, у другій - Сріко <סריקו> в третій період - Назфіло <נזפילו>, в четвертий - Гіпархі <היפרכי>¹⁰.

Отже, фрагмент містить практичну інформацію з астральної магії. Певні магичні операції слід проводити під певним астрологічним впливом. Самі магичні дії супроводжуються зверненнями до різних ангелів, які служать у час, відповідний до їх спеціалізації. Існує поняття "астрологічні будинки", що відображають етапи добового руху сонця. Тут же мова про інше, про сфери впливу планет. Сьомий будинок відповідає Сатурну. Той, хто оперує його впливами, мусить звертатися до архангела Михаїла-Міхаеля, який згадується безпосередньо в біблійному тексті (Дан. 10:13, 21; 12: 1). Додатково для кожного з чотирьох періодів, з яких складається календарний рік, є свій керуючий ангел, до которого слід звертатися у відповідний йому період. По суті, ці періоди є порами року, але тут їм надається астрономічний, астрологічний сенс:

Перший астрологічний період - Сонце в Овні, у Тельці і в Близнюках, 91 день, 3 години і десь чверть або третина години.

Другий астрологічний період - Рак, Лев, Діва, 91 день, 6 годин і десь чверть або третина години.

<Третій астрологічний період. Терези, Скорпіон, Стрілець. 91 день, 3 години і десь чверть або третина

¹⁰ Книга ангела Разиеля (СПб: Академия исследования культуры, 2020), 1:96-98.

години>¹¹.

Четвертий астрологічний період - Козеріг, Водолій, Риби, 91 день з одного і десь чверть або третина години¹².

Отже, в будинку Сатурна під проводом архангела Михаїла в кожен з чотирьох астрологічних періодів керують ангели греко-римського походження. Шваб припустив, що Кортос - це спотворення імен Хронос або Кронос¹³. Шваб їх не розрізняє. І справді, ці боги часто ототожнювалися. Звичайно, Кроносу або Хроносу традиційних відповідає планета Сатурн. Таким чином, тут такий ангел-бог цілком доречний. Втім, етимологію неможливо однозначно підтвердити. В імені можливо побачити і арамейське слово «Корет» <קורט>, «зернятко» або вказівка на міру, щось дуже маленьке. Але такий сенс в меншій мірі відповідає контексту. Можливі інші тлумачення слова.

Ім'я наступного ангела Шваб вважає спотвореним і прочитує як «Hermolaus»¹⁴. Однак, прочитавши фонетично написане тут ім'я можна побачити бога Кармелуса. Його згадує Тацит в «Історії» (2:78). Але, звичайно, тут нічого неможливо казати однозначно. Далі - Панпофос. Шваб вважає, що це спотворене «Пантеос»¹⁵, тобто «Всебог». Це позначення божества, яке поєднує в собі атрибути або властивості декількох або всіх богів. В даному контексті це ім'я виглядає дивно. Можна, звичайно, просто побачити тут те, що написано, «пофос», тобто «томління», «тугу», «потяг».

Маг, який діє під впливом планети Юпітер, звертається

¹¹ В амстердамському виданні 1701 року третій період пропущено. Але він є в віленському виданні (1876, перевидано в 1878).

¹² В амстердамському виданні - 4 гесто. *Книга ангела Разиеля* (СПб: Академия исследования культуры, 2020), 1:68.

¹³ M. Moïse Schwab, *Vocabulaire de l'angéologie d'après les manuscrits hébreux de la bibliothèque nationale* (Paris: Imprimerie nationale, 1897), p. 235 (347).

¹⁴ Ibidem, p. 242 (354).

¹⁵ Ibidem, p. 223 (335).

до ангела Баракієля. Слово "барак" давньоєврейською - "блискавка". Таким чином, ангел хоч і не згаданий в Біблії, не має проблемного походження. У четвертий астрологічний період під впливом планети Юпітер звертаються до ангела Ейн Ор. Давньоєврейською це означає "джерело світла". Значення наступного імені, Панівор, важко зрозуміти, йому можуть бути надані різні тлумачення. Далі слідує ангел Зевс. Немає нічого дивного, що він діє під впливом планети Юпітер. Значення імені ангела, відповідного першого періоду, не є очевидним. Шваб вважає, що ім'я написано з помилкою, його слід читати як Кнініель, тобто Бог Ревнивий¹⁶.

Наступна група відповідає планеті Марс. Ангелів очолює Габрієль-Гавриїл, як і Михаїл він згадується в біблійній Книзі Даниїла (8:16, 9: 20-27). Далі, четвертому і третьому астрологічним періодам відповідають Адом і Даром, тобто "червоний" і "південь" давньоєврейською. Далі ж слідують два ангела з іменами, значення яких не здається очевидним і їх можна тлумачити різноманітно. Останнє закінчується на "ус" або "ос" і може походити від якогось латинського або грецького слова. Однак, ми не будемо заглиблюватися у можливі і неоднозначні тлумачення імені.

Зараз, коли загальна картина ясна, вичленимо лише грецьких богів, так як загальне число імен є досить значним.

У наступній групі, що відноситься до Сонця, ситуація схожа. Там є слова з неочевидним значенням, але, можливо, грецького походження. Візьмемо лише ті, що мають максимально можливе відношення до нашої теми. У другому періоді бачимо ангела Харотаса. Шваб припустив, що це Евротас, назва річки в Греції і одночасно ім'я річкового бога¹⁷. Однак тут можна побачити і спотворення слова «хорос», тобто «коло». Це більшою мірою підходить для ангела, що має відношення до Сонця. Керує в даному будинку ангел з давньоєврейським ім'ям Додніель.

Далі група, де керують Меркурій і Венера. Їх ангел носить давньоєврейське ім'я Хасдіель. Забавно, що першим

---

¹⁶ Ibidem, p. 239 (351).

¹⁷ Ibidem, p. 115 (227).

періодом керують ангели Кохав і Нога. Власне, «кохав» - це планета Меркурій, а «нога» - планета Венера на івриті. Другий же період співвідноситься з ангелом Афродіті. І немає нічого дивного, що Афродіта поміщена в будинок планети Венера. Не будемо коментувати інші імена в цьому будинку, оскільки вони дуже складі і в них важко побачити давньогрецьке походження.

Наступний будинок – будинок Меркурія і Сонця. Тут керує ангел Цадкіель. Цікаво, що слово «цедек», «справедливість» також позначає планету Юпітер. За цим слідує імена Кохав, тобто планета Меркурій, і Хама, тобто Сонце. Потім – Гермім. У ньому нескладно впізнати Гермеса, тим більше, що в будинку планети Меркурій він дуже доречний. Далі, крім останнього імені, імена не мають ймовірного греко-римського походження. Однак, важко визначити, що означає Антолім, занадто багато сумнівних тлумачень допустимо в цьому випадку.

Таким чином, що роблять давньогрецькі боги у тексті давньоєврейською мовою? Це звичайний текст з астральної магії, яка цілком універсальна і не має національних особливостей як мінімум з пізньої античності. Грецькі боги в цьому контексті - ангели божі, які, однак, не займають серед ангелів ключові позиції.

ЗМІСТ

Від редактора	3
<i>Голубович І. В.</i> Середньовічна автобіографія: від «недоречного відступу» до «біографічного повороту» в сучасній гуманітаристиці (казус П. М. Біцилли).....	7
<i>Довгополова О. А.</i> Методологічний вибір історика та філософсько-історичні установки (теоретичні пошуки П. М. Біцилли та Л. П. Карсавіна).....	27
<i>Ярош О. А.</i> Аналіз теорій «харизми» Макса Вебера та Едварда Шилза.....	41
<i>Ізбаши-Гоцкан Т. О.</i> Політична ситуація в грецькому полісі за даними монетної типології (на прикладі Гераклеї Понтійської)	66
<i>Луговий О. М.</i> Держава та система освіти у Візантії.....	74
<i>Кузьмін Є.</i> Язичницькі боги в «Книзі ангела Разієля».....	92
<i>Налівайко А. О.</i> Взаємовідносини між церквою та королівською владою в Англії кінця XI - поч. XII ст. у висвітленні проф. Л. М. Беркута.....	100
<i>Чепіженко В. В.</i> «Політична мова» в стратегіях репрезентації влади Річарда II Плантагента	107
<i>Лобачова Т. О.</i> Населення Тоскани XV століття у висвітленні Девіда Герлігі	124
<i>Стасюк О. В.</i> Примус до шлюбу у реєстрах Апостольського Пенітенціарію (1431-1503).....	133
<i>Прохорова А. Ю., Тоцький П. М.</i> Жінка на троні: критична візія англійської протестантської політичної думки	143
<i>Івченко О. С.</i> Теорія конституційного роялізму в політичному вченні Генрі Ферна	155
Abstracts	162

Інформація про авторів

Голубович Інна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускниця історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1989 р., писала під керівництвом І. В. Немченко курсову роботу.

Довгополова Оксана Андріївна, доктор філософських наук, професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова, кураторка платформи культури пам'яті Минуле/Майбутнє/Мистецтво. Випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1986 р., писала під керівництвом І. В. Немченко курсові та дипломну роботу.

Ярош Олег Анатолійович, кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач сектору історії східної філософії Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1993 р., писав під керівництвом І. В. Немченко курсові та дипломну роботу.

Ізбаш-Гоцкан Тетяна Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1986 р.

Луговий Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2004 р., в 2009 р. захистив дисертацію під керівництвом І. В. Немченко.

Кузьмін Євген, незалежний дослідник історії науки, фахівець із східноєвропейської географії Яд Вашем (Єрусалим, Ізраїль). Народився в Одесі, Україна. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1997 р.

Налівайко Андрій Олександрович, випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2009 р., аспірант І. В. Немченко в 2017–2021 рр.

Чепіженко Вадим Віталійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова. Випускник кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова 2015 р., під керівництвом І. В. Немченко писав курсові та дипломні роботи та захистив дисертаційне дослідження у 2021 р.

Лобачова Тетяна Олександрівна, випускниця кафедри всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова 2020 р., аспірантка І. В. Немченко в 2021–2022 рр.

Стасюк Ольга Володимирівна, здобувачка 2-ого року PhD програми із Пізнюантичних, середньовічних та ранньомодерних студій в Центральноєвропейському університеті: Відень (Central European University)

Прохорова Алла Юрїївна, випускниця (2005 р.), пошукачка та старша лаборантка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова у 2011–2014 рр.

Тоцький Павло Микитович, випускник французького відділення факультету романо-германської філології та кафедри нової та новітньої історії історичного факультету ОДУ імені І. І. Мечникова 1980 р., старший викладач та доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у 1995–2017 рр.

Івченко Ольга Степанівна, кандидат історичних наук, випускниця кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова 2011 р., аспірантка І. В. Немченко в 2011–2015 рр., захистила під її керівництвом дисертацію в 2021 р.

Наукове видання

LIBRA

**ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ЦЕНТРУ АНТИКОЗНАВСТВА ТА
МЕДІЄВІСТИКИ**

Випуск VI

В авторській редакції

Підп. до друку 10.11.2022. Формат 60x84/16.

Ум.-друк. арк. 8,11. Тираж 20 пр.

Зам. № 2510.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідоцтво ДК № 4215 від 22.11.2011 р. Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048) 723 28 39. E-mail: druk@onu.edu.ua